

El sobreviure de la filosofia a l'educació secundària

ADRIAN BUENO JUNQUERO

UNED

adrian.buenojunquero@gmail.com

Resum: Defensar la filosofia és un deure de compromís amb el passat en la mesura en què nosaltres sí que vam tenir l'oportunitat d'estudiar la disciplina. L'amenaça constant de fer desaparèixer la filosofia de les aules és un acte de violència contra la raó mateixa i el fet mateix d'aprendre. El present assaig debat aquest problema i identifica dos moments constitutius del filosofar com a objecte d'ensenyament: el fet de proporcionar coneixement de la tradició dels problemes filosòfics en la història i el caràcter de configurar noves possibilitats —fer possible la possibilitat mateixa—, així com la defensa de la importància de no desatendre la disciplina dintre de l'àmbit de l'aprenentatge de l'alumne.

Paraules clau: filosofia, possibilitat, tradició filosòfica, horitzó, ensenyament.

The life of Philosophy in the Secondary Education

Abstract: To protect philosophy is a duty with the past due to the fact that we had the opportunity to study the discipline. The constant threat of making disappear philosophy from our classrooms is a violent act against reason and learning. The present writing discusses this problem and identifies two constitutive moments of philosophizing as an object of teaching: the fact of providing knowledge about the philosophical problems in history and the character that determines new possibilities —to make possible the possibility itself—, as well as the protection of the importance of not neglecting the discipline in the background of the student learning.

Keywords: philosophy, possibility, philosophical tradition, horizon, teaching.

És possible que fer filosofia sigui sinònim d'apropar-se a les profunditats de l'esperit, el que podria significar, altrament, apropiarse a la pròpia existència. La pèrdua d'aquest apropament constituiria una pèrdua d'una via, d'un «dirigir-se», en definitiva, d'una direcció, però no d'una direcció qualsevol. Potsar la pèrdua de la filosofia com a apropament és una presa de distància insalvable, o el que és el mateix, una pèrdua de l'acte mateix de «re-pensar» que executa el subjecte, interpel·lat pels seus propis interrogants.

Realment seria una pena que la filosofia, com a oportunitat d'aprenentatge i coneixement, desaparegués del model d'educació que guia les noves oportunitats de creixement en la nostra societat, ja que al desaparèixer la filosofia es tornarien invisibles les possibilitats d'erigir grans contribucions teòriques. Però no només això. Fer desaparèixer la filosofia de l'educació és, al meu parer, un acte de violència contra el mateix «sorgir» de les possibilitats en la mesura en què assassinarà oportunitats i bloquejarà progressos, de la mateixa manera que també impediria avenços. I és aquest element de «condició» de les possibilitats el que hem de defensar. En aquest sentit, penso que el nostre deure, en tant que éssers en potència de rebre coneixements filosòfics de les diferents institucions i per tant éssers instaurats en aquest model d'educació, si es pot dir així i si es pot parlar de deure en sentit estricte, hauria de ser un deure de compromís amb la nostra consciència històrica en la mesura que nosaltres sí que vam tenir aquesta possibilitat.

Comparteixo amb el Congrés Català de la Filosofia la meva visió per tal de reafirmar el meu compromís amb la disciplina i l'ensenyament. Penso que la nostra responsabilitat és oferir un espai lliure de condicionants per fer lloc al raonament tenint en compte l'amenaça constant que sotmet la nostra disciplina a una nova reordenació d'interessos del capital. La defensa d'aquest espai lliure no és altra cosa que la defensa de la possibilitat que el propi esperit tingui l'oportunitat d'enfrontar-se a les seves contradiccions i fer possible així el sobreviure de dos moments elementals del filosofar com a tal.

D'una banda, es permetria la possibilitat d'assentar coneixements amb major solidesa gràcies a l'interrogant constant que ofereix el coneixement de la història de la filosofia i dels seus problemes fonamentals, així com dels pensadors i pensadores que al llarg de tota la història han sigut fonamentals com a factors de creixement social, polític i comunitari, en definitiva. D'altra banda, i aquest aspecte és l'aspecte fonamental en sentit estricte, defensar l'espai lliure del mateix raonament significa defensar tanmateix el sorgiment de les noves possibilitats, entenent possibilitat en sentit aristotèlic d'allò que no és en acte però que té potència d'ésser. I aquest aspecte és el que ha de tenir-se en compte en un dia com avui. Poder estar aquí defensant aquest «sorgir» de les noves possibilitats com un «sorgir» en potència de noves formes de pensament, que és el que jo penso que més caracteritza la nostra disciplina com a objecte d'educació en els contextos socials i polítics que determinen la nostra quotidianitat, és un acte de compromís amb la cultura i, en última

instància, un acte d'expansió de la nostra raó. I això és el que necessitem més que mai en les nostres institucions. Proposo inspirar-nos en aquesta idea de la filosofia tal com va proposar Kant [«De ese modo la filosofía es una mera idea de una ciencia posible, que no está dada en ninguna parte en concreto, a la cual, empero, uno procura aproximarse por varios caminos» (Kant, *Crítica de la razón pura*. Buenos Aires: Colihue 2007, 849)].

Així doncs, poder estar compartint aquests modes d'accés a les noves possibilitats epistemològiques, no només des del punt de vista de la crítica com a reacció a la *doxa* i del conseqüent apropament a problemes filosòfics com són la veritat, la certesa, el jo, el món, etc. sinó també des del punt de vista fonamental de realització de la possibilitat mateixa, en el fons és fer possible aportacions, suggeriments i veritats dialèctiques —en el sentit gadamerià del terme— que troben, en l'arrel comuna, una font originària de creació. I això és una gran sensació. Saber que estem aquí buscant solucions a la difícil situació que amenaça amb el fer desaparèixer la filosofia em fa sentir orgullós de la meva disciplina.

En aquesta aportació que m'ofereix el IV Congrés Català de Filosofia vull posar de manifest la necessitat d'atendre a la filosofia no només com a tendència cap al saber, i per tant com a disciplina i mètode en la multiplicitat de les seves manifestacions, sinó sobretot vull centrar la meva ponència en aquest caràcter de «condició» de possibilitat de noves possibilitats de pensament i de creixement, però no com a fenomen aïllat sinó en el context de ser «objecte» d'ensenyament. És en aquest sentit que la filosofia adquireix una dimensió existencial, almenys des del punt de vista de fer-lloc al terreny del que encara no és pensat i no és per tant materialitzat, en llenguatge heideggerià, un fer-lloc a les diferents manifestacions de l'ésser en totes les seves modalitats d'existència.

Des del meu punt de vista, aquest caràcter existencial del filosofar fa possible crear artísticament noves formes de comprensió de la vida i del món, dels problemes fonamentals amb els quals dialoguem constantment en la nostra quotidianitat, i que, en definitiva, fa possible crear nous paràmetres perquè neixin noves formes de pensament com noves modalitats d'accés al coneixement. I aquí la filosofia juga un paper fonamental en l'ensenyament de l'educació secundària perquè proporciona eines elementals per a la consecució de l'objectiu d'assentar coneixements i fer lloc a noves possibles capacitats.

L'aportació que realitza el mestre de filosofia és, doncs, una aportació summament significativa en aquest punt. En primer lloc, no només ofereix a l'alumne un coneixement més o menys general sobre la història de la filosofia i dels problemes fonamentals de la tradició filosòfica, sinó que també ofereix a l'alumne un espai de recerca i anàlisi d'aquells coneixements adquirits en altres assignatures, d'on sorgeix gairebé com si fos un efecte natural l'assentament solidificat i enfortit dels diferents sabers adquirits en l'institut.

En segon lloc, ofereix a l'alumne una visió crítica que li permet prendre distància del que aprèn en les diferents assignatures, per poder així, des de la distància, expandir l'enfocament i aprofundir en els continguts com per exemple en els fonaments teòrics de les ciències naturals. Aquest fet li permet comprendre amb major facilitat el fonament d'allò que està aprenent. Considero que és important tenir en compte aquests dos moments de la *praxis* educativa del mestre de filosofia, és igual d'important el paper que juga el qüestionar-se d'una banda com el sentit de la tradició històrica per l'altra. Aquests dos nivells s'interrelacionen i constantment estan en diàleg i el que causen és que l'alumne pugui realitzar més fàcilment un procés d'abstracció que li permeti apropiarse críticament del coneixement que s'imparteixen a l'institut. En aquest sentit la filosofia ajudaria l'alumne en el seu procés d'aprenentatge, i així, poder crear de forma artística la seva pròpia metodologia d'estudi i aprenentatge, qüestionant els models d'estudi instaurats i descobrint consegüentment els seus propis interessos de la mateixa manera que pot cercar la millora de les seves habilitats.

Tots aquests elements que formen part del filosofar en tant que objecte de l'ensenyament, és a dir, en tant que tradició de problemes filosòfics i en tant que obertura de possibilitats arran del «qüestionar-se» que li és propi per definició, són indispensables en la configuració de nous canvis socials. Atendre als problemes de fons a partir dels elements històrics (història i tradició filosòfiques) i al procés d'abstracció com a parts constitutives del fer i ensenyar filosofia és crear una nova visió del propi coneixement i del propi creixement intel·lectual, almenys el coneixement relatiu a les noves possibilitats de pensament i creació artístiques de l'alumne. A més, com ja s'ha posat de manifest, s'ajuda a la creació d'un nou model —crític— que facilita el descobriment de noves habilitats d'aprenentatge en i per a l'alumne, gràcies a la seva disposició d'aproximar-se als seus propis interrogants.

Facilitar aquestes disposicions formatives és contribuir per tant al desenvolupament de les societats. El motiu d'aquest salt qualitatiu no és altre que el de prendre en consideració una de les característiques que fan del filosofar un acte especial: la possibilitat d'obrir horitzons. Quan l'alumne, en disposició d'anàlisi crítica i d'aprenentatge propi, pot cercar per si mateix, utilitzant les seves eines, un desenvolupament prou autònom dels seus interessos i motivacions, inevitablement la qüestió del rendiment es veu alterada positivament i de manera tangencial, de manera que aprendre filosofia ja no seria solament una qüestió teòrica de reflexió sinó una ampliació de l'horitzó de les possibilitats de la seva *praxis* al món acadèmic-professional o al món laboral.

Així, considero que la interpel·lació que sofreix l'adolescent és un moviment dirigit cap a una «autocerca», si es pot dir així. Aquesta «autocerca» li permet cercar en les profunditats dels sabers adquirits alhora que també li permet crear, per ell mateix i de forma autònoma, el seu propi enfocament,

la qual cosa es tradueix en una creació autònoma i lliure de condicionants que li permet expandir amb major rendiment i eficàcia les seves motivacions singulars i els seus interessos particulars.

Per tot això considero que la filosofia ha de comprendre's en els aspectes aquí mencionats. Ha de defensar-se, per tant, la idea que la filosofia és una font de creació de noves possibilitats, ja que és aquest element el que fa possible pensar la filosofia no només com una disciplina teòrica del coneixement sinó com una via d'accés a una *praxis* elaborada de forma autònoma, en la seva multiplicitat, que, al meu parer, és l'efecte natural de posar a disposició de l'alumne els seus propis interrogants amb l'objectiu que pugui aprofitar la possibilitat de conèixer-se a si mateix i dirigir-se així cap a una emancipació real.

La conseqüència d'això és la de prendre, amb la seriositat i el compromís que són necessaris, el fenomen de la desaparició de la filosofia en les aules com un problema més que rellevant, ja que l'aprenentatge que proporciona el mestre de filosofia és un aprenentatge que fa possible noves possibilitats i només així s'aconsegueix un veritable creixement autònom, artístic, i en última instància, lliure.